

Zsablyai genocídium

(monográfiarészletek)

Előszó

Az a tragédia, amely a délvidéki magyarokat 1944 végén és 1945 elején sújtotta a Tisza torkolatvidékéhez közel fekvő három községben, olyan mértékű volt, hogy ottani magyarságról azóta nem beszélhetünk. Ezek: Csurog, Zsablya és Mozsor. A magyarok nem alkották ugyan egyikben sem a lakosságnak még a felét sem, legfeljebb a szűk harmadát, összességükben azonban voltak közel ötezren.

Hová lett három faluból ötezer magyar?

Tito hadseregének fegyveresei 1944 októberének végén érkeztek a vidékre. Azon nyomban elkezdődött a magyarok véres irtása. Annak ellenére, hogy Tito 1944. október 17-én többek között azzal az indoklással rendelte el a katonai közigazgatás bevezetését a Bánságban, a Bácskában és a Drávaszögben, nehogy felelőtlen egyének féktelen bosszúvágyukban népiirtást csapjanak. Ezzel utaltunk már arra, hogy a szláv lakosság úgy érezte, oka van a bosszúra. Mintegy két és fél évvel korábban ugyanis, éppen Zsablyán is, valamint a Sajkás-vidék néven ismert területen és Újvidék városában magyar fegyveresek – csendőr és honvéd egységek - razziát csaptak, amelynek során több mint 3000 ártatlan polgári személyt lemészároltak. Elsősorban szerbeket és zsidókat.

Sokszor hallottuk már, hogy a magyaroktól elvárják, valljuk be: ez az 1942-es tömegirtás magyarok által elkövetett bűn.

Nyugodt lelkiismerettel, az ártatlanok iránti többször kifejezett együttérzéssel közöljük itt is, hogy a magyar állam, a magyar tudományosság, a Délvidéken élő magyarság kezdettől fogva vállalta ennek a cselekedetnek a terheit. Csakhogy immár hatvan esztendeje még csak megemlékezni sem lehet a zsablyai áldozatokról. Egyetlen kicsi fejfa sem lett állítva az emlékükre. Nekünk, magyaroknak ezt nem engedik, a többségi nép pedig nem hallatja a szavát. Még a levéltári adatok sem állnak rendelkezésre, pedig – most már kétség nélkül leírhatjuk - vannak.

A levéltári dokumentumok hiányában kötetünk is jórészt más forrásokból meríti anyagát. Hisszük mégis, hogy sikerült pontos és dokumentált képet alkotni a vizsgált eseményekről.

Felsorolni is sok lenne, hány zsablyai, hány onnan elüldözött személy adta össze emlékezetének tényanyagát ebbe a kötetbe. Hányan segítettek az események szájhagyományban megőrzött emlékét papírra vetni. Hat évtizedes mulasztást pótlunk itt a történetek rekonstruálásával, valamint az áldozati lista összeállításával és közzétételével, még akkor is, ha majdnem bizonyossággal állíthatjuk, hogy a névsor nem teljes. Az események váza azonban igaz. A népiirtás ténye bebizonyosodik ebből a kötetből, mint ahogyan az is, hogy az itteni magyarságot kollektív bűnössé nyilvánították, mindenétől megfosztották, és örökre kitiltották a helységből. El fog jönni az az idő, amikor a délszláv államnak is vállalnia kell a történetekért a terhet. Mindenekelőtt emléket kell állítani az áldozatoknak. Kötetünk megjelenésének lehetősége efelé mutathat. Megjelenésére anyaországunk nem csekély anyagi támogatása adott alkalmat, Magyarországnak azonban abban is része lesz, hogy az egész délvidéki vérengzés a történelmi mérlegen leméretessék. Mind a két razzia! A serpenyőmérleg értelmű szó benne van Belgrád városi központjának a nevében: Terazije. A budapesti mérlegen már láttuk az 1942-es razziát. A Terazijén még nem az 1944-1945-öset. A második világháború óta Budapest és Belgrád viszonyában mindig volt valami feszültség, még akkor is, amikor az államközi kapcsolatokban ez nem jutott kifejezésre. Valahol azonban ott lappangott a tisztázatlan második zsablyai razziának a kérdése is. És a második csurogié, mozsorié, újvidékié. Az egész Délvidéken lezajlott razziáé. Ezt még meg kell oldani. Ezzel a könyvvel talán adunk hozzá serkentést.

Kötetünk címének kiegészítéseként kérdezhethetném, mi lett a zsablyai németekkel?

A zsablyai németek tragédiáját már korábban fel lehetett dolgozni, annak köszönhetően, hogy a világ németiségének a rab Német Demokratikus Köztársaság mellett volt egy szabad anyaországa. A zsablyai németek sorsát megírhatta és könyvben kiadhatta Peter Rech 1986-ban. Nekünk csak az erősen korlátozott szuverenitású Magyar Népköztársaságunk volt, amely a magyar nemzetársainak eléggé mostoha hazája, nekünk mostoha anyaországunk lehetett.

A zsablyai áldozatok, a túlélők, a délvidéki magyarok nevében köszönetet mondok mindazon anyaországi alapítványoknak, amelyek 1990. óta anyagilag is támogatnak az adatok gyűjtésében: a Magyarok Világszövetségének, az Illyés Alapítványnak és Közalapítványnak, a XX. Század Intézetnek, a Pro Professione Alapítványnak, az Arany János Közalapítványnak és mindazoknak, akik tartották bennem a lelket válságos napjaimban. Nem tudom mindannyiukat felsorolni. Segítségükre továbbra is szükség van, hiszen sok helység ide vonatkozó történetének a feldolgozása várat még magára. Magának az anyaországnak is hálával tartozom, személyesen is, mert többször is jelét adta: Budapesten figyelemmel kísérik a délvidéki vérengzés kutatását, ugyanakkor vele szemben is vannak még elvárásaink, amint azt az Újvidéken 2003. október 24-én és 25-én tartott, e témával foglalkozó tanácskozás zárónyilatkozatában megfogalmaztuk, s ezt kötetünkbe is belefoglaltuk. Többek között éppen a zsablyai magyarság sorsának alakulása miatt.

Újvidéken, 2004. július 20-án, szent Illés napján.

Zsablyától Dunacsébig Bűn Mátyás nyilatkozata

Bűn Mátyás zsablyai születésű, dunacsébi¹ lakos 2004. május 20-án, Bakos Pál jelenlétében fogadott a házában, és magnószalagra mondta visszaemlékezését.

Szüleim földművesek voltak. Mi, gyerekek meg iskolába jártunk, amikor arra jutottunk. Magyar iskolába, csak volt 1-2 óra szerb nyelvtanulás is. Szüleim: Bűn Ferenc (1904. december 4.) és Sugár Rozália (1903. március 26). Apai ágon Zentáról származtunk, öregapám Zentán született, egy fia és egy lánya ott is maradtak; apám tizenharmadik volt a családban, kilencen maradtak életben. A gyerekek nem nagyon jártak iskolába. Ahogyan nőtt a család, úgy mentek széjjel. Apám volt a legfiatalabb. Zsablyán téглаégetőt csinált, és evvel indult. A téглаégetés idővel abbamaradt. Édesanyám óbecsei származású. Anyai öreganyám Csurogra ment férjhez és ott éltek. A szélmalomban dolgoztak. Abban a házban született anyám, amelyik ma is áll a szélmalom mellett, a Földvári úton. Anyámnak öt testvére volt, egy volt férfi, a legfiatalabb. Gyermekként a pajtásaival fölkapaszkodtak a vonatra, a vonat megindult, ő le akart ugrani, de a fejét összeverte és ettől dadogós lett. A szüleimnek nem volt vagyona, mert a sok gyerek között eloszlott. Nekem három testvérem született. Apám tulajdonképpen földbérlelésből tartott el bennünket, csak három hold saját földje volt, de vagy tizenötöt

bérelt még. Amikor már kezdtünk jobban állni Zsablyán, akkor a Gróf Csáki utcába mentünk lakni, a 141-es szám alá. Pačarić Mijójtól vettük a házat, még mindig megvan az adásvételi szerződés. Gyermekkori élményem, hogy sok jószágunk volt, baromfi, meg a csikók. Még az első házunkból megőrzött emlékem - 1929. február 24-én jöttem a világra -, hogy volt anyakoca, a szalmakazal alatt, és ott fiadzott le. Ez egy alacsony, egyszobás ház volt. Szüleim gazdaságilag elég jól megerősödtek, az új házunk szép, nagy ház volt, dupla telekkel. Öt évesen kezdtem a tanulást.² Négy évet befejeztem a régi Jugoszláviában, az ötödikben megbuktam, mert akkor már hallottam, hogy a magyarok be fognak jönni. Magyarul fogunk tanulni! Ötödiktől ugyanis már tiszta szerbül tanultunk. Ezért buktam meg, s így az ötödiket kétszer jártam, másodszor már magyarul. A hatodikat is magyarul és akkor elmentem borbélyinasnak. Az ipariskolát is magyarul végeztem, amíg csak nem jöttek be a partizánok.

Hogyan emlékszik a magyarok negyvenegyes bevonulására?

Nagyon szép volt az, amikor emlegették, hogy csak magyarok leszünk. Meg hogy magyarul fogunk tanulni! Nem voltunk mi nagyon ismeretesek³, de mégis bennünk volt, hogy nem kell két nyelven tanulni. Ma már úgy látom, hogy ez hiba volt bennem, mert az ember minél több nyelvet tud, annál többet ér.

Megtanult jól szerbül?

Hát hogyne! Úgy, mint magyarul is.

A szerbek is tudtak magyarul?

Ők csak szerbül tudtak. Ők nagy többségben voltak, és egyébként is, a mi utcánkat Magyar utcának nevezték, mi általában csak magyarokkal, ők meg szerbekkel játszottak. Néha csináltunk egymás közötti futballmeccset, akkor jól összevesztünk. Még verekedtünk is, gyerek módra. De amikor jöttek az ünnepek, akkor mi mentünk például hozzájuk karácsonyt köszönteni, kóringyálni⁴, a szerbek meg jöttek hozzánk, és kaptunk süteményt, kalácsot, diót.

És a németek?

A magyarok voltak Zsablya déli részén, az északon a németek; a keletin, meg a közepén és vegyesen is a szerbek. A lakosságnak zöme oszlott így meg. A németekkel nem sok kapcsolatunk volt, de kóringyálni ők is jártak.

Milyen emléke maradt meg a magyarok negyvenegy éves bevonulásáról?

Hallottuk, hogy jönnek, és mentünk a Főtérrre. A piacnál vártuk őket. A templom előtt. Nem hívott oda senki bennünket, mentünk, mert tudtuk, hogy jönnek. Ott volt a szomszédságban a Gálik Ágnes néni, az nagy magyar volt, meg később ő lett a nyilasok vezetője.

Ő mondta, hogy jönnek. Az édesanyám ment az asszonyokkal, mi, gyerekek meg egymás között. Nem emlékszem, hogy édesapám is jött volna, alighanem hogy őrizte otthon a házat. Mi gyerekek föl voltunk öltözve ünneplőbe, sokan előkészítették a magyar zászlót. Ott volt az egész magyarság. Még szerbek is voltak ott, ahogyan hallottam. A magyarok csodálkoztak, kiabáltak, éljeneztek. Amikor vártuk őket, nem jöttek meg, mert Csurogon és Szőregen harc is volt, és emiatt lemaradtak. Szőregen - odalátszott a szalmakazal tetejéről - nagy tűz égett. Hozzánk Csurog felől érkeztek. Láttam, az árok partján álltam: lovon jött elől egy tiszt, a többiek meg utána gyalog. Azután jöttek kocsikon is, de azok tovább is mentek. Volt valami ünnepi fogadtatás, beszéd, de én erre nem sokat hederítettem. Tizenkét éves voltam. Ősszel azután megnyílt a magyar iskola. Kern Józsi bácsi volt a kántortanító, ő ott lakott a járásbíróház háta mögött. A németeket is meg a magyarokat is tanította a templomban énekekre.

Ősszel volt magyar, szerb és német iskola is?

Nem tudom. Én tiszta magyarba jártam. A tanítónk Szombathelyről érkezett, ő is kántortanító. Fialat, kezdő tanító. Kern igazgató volt a magyar iskolában, már a szerb időben is. A magyarokkal sok tanító jött, de Kern maradt az igazgató. A magyarokkal el is ment.

Negyvenegy nyarán búzagyújtogatások voltak Zsabalyán. Emlékszik erre?

Hogyne emlékeznék! Babo - čika Stevo Kartara -, ez a čika (čika=bácsi) Stevo Divin⁵, aki néphősnek van kijelentve, ez ott lakott a mi kertünk végében. A nagynéném meg mindjárt közvetlen mellette. Engemet Stevo bácsi kigyarekként tartott az ölében.

Ennek mi köze van a gyújtogatáshoz?

Mert azt ő vezette. Ezt hallottam, amikor inas voltam. Negyvenkettőben én már inas voltam. Ott halottam, de a szüleimtől is. Hogy a Babo is benne volt. Meg egy alkalommal, amikor már a csendőrség tudta, hogy ő irányítja ezt, mert hét cséplőgép leégett a tizenkettőből, úgy hogy kellett hozni kölcsön a szomszéd

faluból. Mikor sorban kezdtek égni, akkor a csendőrök nagy nyomozást csináltak, és ő gyanúba került. A csendőrség kiment a házához, nem volt odahaza. Azt mondták, elment valahova, majd jön reggel. A csendőrség az utca másik felén az árokban várta. Jött is, de éppen azon az oldalon, ahol a csendőrök lesben vártak. Meglátta őket, elszaladt. A csendőrök kiabáltak, állj, de ő átugrotta a falat, és be, a mi nagy kertünkbe. Lezárták a negyedtet, minden házat átnéztek, de a magyarokét nem annyira. Azután kiderült, hogy a mi pelvásunkban bújt el. Nem találták meg. De mi sem tudtuk, hogy ott van. Azután eltűnt és többet nem mutatkozott a faluban. Elment a partizánok közé. Mert ő ott volt az orosz forradalomban, és ő kommunista lett az oroszoknál. Apám sokszor mondta, hogy mindig arról beszélt, mi van a kommunistáknál. Sokat lehetett hallani róla, én láttam is, amikor negyvenhárom telén elfogták, bent a faluban. Jegyre éltünk akkor. Ment az adóbehajtó két csendőrrel. Bement egy házba, be a konyhába. A gazdasszony egy halom húst készített az asztalon. No hát mindjárt, hogy kinek? Meg honnan ez a sok hús, amikor mindenki csak jegyre kaphat. Gyanús volt. Ezek meg, ketten, a belső szobában elbújtak az ágy alatt. Kezükben puska. A csendőrök húzódtak kifelé, ezek meg az ágy alól rájuk lőttek, de nem találták el a csendőrt. A lövöldözésre jött a csendőröknek a segítség. A Babo szökni akart, de a csendőr meglötte a lábát és így elfogták. Kocsira szalmát tettek, azon bevitték a csendőrségre. Láttam a borbélyműhelyből, amikor vették le a kocsiról. Ihász Ferenc, Bálint Ferenc és a temerini Bohócki Józsi volt a segéd. Babót bevitték Újvidékre, azután nem hallottam róla.

Hogyan emlékszik a negyvenkettes razziára?

Előtte voltak a gyújtogatások, azután meg lelőtték a Tóth Pista bácsit, a rendőrt. Az is temerini volt. Meg egy német csendőrt is. Glocker volt a neve. Ketten mentek járőrbe Gyurgyeva⁶ felé. Amikor odaértek a dombhoz, ahol most az emlékmű áll, a mai becskerekí út mellett. Az árokban ott feküdtek a partizánok. Ősz volt, meleg, heverészték. Ezek kérték az igazolványt. Emezek nyúltak a zsebbe, és nem az igazolványt, hanem a pisztolyt vették ki. A Pista bácsit fejbe lőtték, a német meg elvetette magát és csak a hasába kapott lövést. Később bevitték Újvidékre a kórházba, de nem tudtak rajta segíteni. Csakhogy neki sikerült egy lövést leadni, és eltalálta a lábát az egyiknek. A lövöldözésre jött a segítség. A német csendőr elmondta, hogy valakit meglőtt, az ott van a közelben. A vérvonatok is mutatják. A szárkúpokba bújt. Jött a katonaság is, mindent átvizsgáltak, az egyik szárkúpban megtalálták és

elfogták. Ez a vénasszonyok nyarán volt. Közben a Tiszán is lelőttek egy határórt, meg egy Szappanos nevű másik csendőrt is. Ennek a Babónak a veje vagy a lánya - ekkor már tél volt - jelentést tettek a hatóságknál arról, hogy mi van a tanyájukon. A Jegricska⁹ domború hídjánál volt két tanya. Ezen a hídon jártak át. Itt a partizánok lövészárkot ástak a két tanya között. A tanyákon volt a bázisuk. Vagy ötvenen lehetnek itt. Ezt abból tudtuk, hogy az események után ötven tányért találtak itt. Jelentés érkezett, hogy itt tanyáznak. Kimentek a csendőrök autón, hogy majd megfogják őket. Vagy száz méterrel előbb leszálltak és közeledtek a tanya felé. Vagy tizenkettőt lelőttek a katonák és a csendőrök közül. Ez január negyedikén volt. Voltak sebesültek is. Mindjárt mentek vissza az autón a faluba erősítésért. A partizánok meg ez idő alatt nádvágóknak álcázva magukat megindultak a faluba. A katonák és a csendőrök találkoztak velük és elengedték őket. A tanyán meg megtalálták a rejtekhelyet: a kemencéből jártak le. Ezt a borbélyműhelyben mesélték. Akkor azt tervezték, hogy szerb karácsonyra meghívják a magyar előkelőségeket, és ott likvidálják⁹ őket. Éjfélkor elalszik a villany, a jelenlevőket likvidálják, majd megszállják a csendőrlaktanyát; a magyarok házeit megjelölik, jönnek a partizánok és a megjelölt házak lakóit likvidálják. No, erre jött a razzia.¹⁰

Amíg a razzia tartott, maga hol volt?

Nem mentünk iskolába, meg sehova. Otthon voltam.

Látta, hogy viszik el az embereket?

Hogyne láttam volna! Nappal szedték őket össze, hajtották be a községházára. Nem tudom, kinek a parancsára. Nem volt szabad kimenni az utcára, de a függöny mögül kukucskáltunk. Azután meg egymás között beszéltük, ki kit látott elvinni. De mi nem tudtuk, minek alapján.

Amikor mindez elmúlt, akkor ott a faluban hogyan beszéltek erről egymás között?

A razzia ideje alatt a kijárási tilalom ellenére azért mi átjártunk egymáshoz a kerteken keresztül. A második szomszédban lakott a Hajdzser Ilka néni, kissé arrább szerbek voltak, akkor a Klimóék, a Csomborék. Nálunk volt az összejövetel. Apám ezüstkalászos tanfolyamra¹¹ járt, de akkor ez abbamaradt. Volt két szomszédunk, Apity Mikus és Apity Gavro. A Gavro fiát elvitték a magyarok, mert szkojevác¹² volt. Sátoraljaújhelyre deportálták. Ott egy zendülés alatt lelőtték¹³. Míg odahaza volt, esténként

ott volt nálunk, amíg el nem vitték. Amikor ott voltak, velük szerbül beszélgettek, mert nem tudott magyarul. Egy délután, már a razzia vége felé, apám kapott behívót, hogy reggel nyolcra legyen a csendőrségen, mert tolmácsolni kell. Ha nem megy, ellene is szankciót foganatosítanak. Másnap reggel bement és kapott két csendőrt, azoknál volt egy papír tizenkét névvel. De sokan voltak még ilyen beidézettek. Neki a két csendőrral a Német utcába kellett menni. Ott volt egy szerb család, nekik két fiuk. Tizenöt-tizenhat évesek. Amikor bementek - akkor már több napja folyt a razzia -, és ezek tudták, hogy viszik őket. És ez a szerb, papucsos meg szűcs mester - apám mindig nála vásárolta a presnyákat¹⁴ -, azzal fogadta, hogy „Kud si došao, Ferčika baš ti po nas?” (Fercsi, hát éppen te jöttél értünk?) „Nisam ja došao po vas, ja sam tu samo da se mođete sporazumati. Oni imaju spisak.” (Én csak azért vagyok itt, hogy szót tudjatok érteni. Nálunk van a lista.) Közölte velük, hogy a gyerekek készüljenek fel, és elvitték mind a két fiát. Este kivégezték őket. Likvidálták. Lelőtték. Bennük megmaradt az, hogy az én apám vitte el őket. Na most, amikor jött az úgynevezett fölszabadulás, az én apám sokáig otthon volt, mintegy két hétig. Állt már a kontrarazzia, a magyarokat lövöldözték le. Apámat szintén beidéztek, ugyanazon a módon, mint amikor a razzia volt. Akkor a Rasztik Péter bácsi szintén küldött egy cédulát, hogy be kell neki menni. Kocsival, lóval. Most is kapott ilyen idézést. Egy cédulán.

Ez a Rasztik Péter az első razzia idején mi volt?

A jó ég tudja (ő kofa volt), hogy milyen funkciót végzett. Elég az hozzá, hogy fosztogattak, meg aki nem tetszett nekik, azt elvitették. Ők rendezték, hogy "vigyétek el ezeket!"

Mi lett a sorsa?

El lett ítélve Budapesten. Kötél általi halált kapott. Pesten végezték ki.

Ki volt még ilyen zsabyai, akit felelősségre vontak később?

Tizenhárman voltak az ítélopadon¹⁵, de névsort nem tudok mondani. Pesten. Mert ők átmentek Magyarországra; a jugoszlávok adták az adatokat.

Folytassuk tehát ott, hogy az édesapja ezúttal is kapott idézést: kocsival, lóval menjen be.

Amikor bement, volt munkája, hogy ide menj, oda menj. Ott volt a községházán és szolgálta őket kocsival,

lóval. Amikor eljött az este, megetette a lovakat és megaludt ott a községházán az istállóban. Nem engedték haza. Elmúlt egy hét, addig bent volt, akkor bezárták. Mert amikor nem volt feladata, hogy hova menjen, akkor söprögetett a községháza istállójánál, és ez a bocskoros meglátta. Mondta neki: „Šta je, Ferčika? Došao sam, da ti kađem: Ti si ubio moju decu!” „Nisam ja ih ubio.” („Mi van, Fercsi? Eljöttem, hogy megmondjam: te ölted meg az én gyerekeimet.” „Nem én öltem meg őket.”) Ennyiben maradt. Megfordult és elment. Annyit szolt még: „Dobit ceš tvoje!” (Megkapod majd a magadét!) Akkor bezárták, és többet nem is jött ki. Vallatták. De közben az egyik vezető, Ariško Latinkić... Ez átellenben lakott nekünk, a magyarok alatt hadifogoly volt Németországban. De mivel az akkori Magyarország területéről származott, hazaengedték. A razzia után, egy évvel a partizánok érkezése előtt hazajött. Ő volt az atyaisten a partizánok bejövetele utáni hetekben. Behívatta apámat az irodájába és beszélgettek. Hogy mit, nem tudom. De amikor ez a szomszéd hazajött, akkor áthívatta anyámat és közölte vele: „A férjed ki lesz végezve. Nem tudtam megmenteni, mert nehéz terhelés¹⁶ van rajta, mert ez a bocskoros vádolja és ő állítólag elismerte, hogy a gyerekeket ő ütötte agyon.” Pedig ez nem igaz. Mert akkor, amikor negyvenkettőben ő hazajött, elfakadt sírva, és mondta anyámnak: „Képzeld el, hogyan esne neked, ha elvinnék a fiadat!? Nekem el kellett mennem. És agyon lettek máma löve.” Ennyit mondott apám. Így apámat is kivégezték.

Amikor ő be volt zárva, volt-e alkalmuk beszélni vele?

Még akkor sem, amikor söprögetett, meg szabadon ott volt. Nem engedtek be. Próbáltam, mert vittük az ételt, ebédet. Elfogadták, de nem engedtek be.

Mennyi idő telt el a közlés és a kivégzés között?

Két nap.

Maguk tudták, hogy mikor lesz kivégezve?

Tudtuk.

Elmehettek volna rá?

Nem mondta senki, hogy nem szabad, de ha el is ment volna az ember, megösmerték volna, meg... Bosszút álltak volna a családon is. De ki volt hirdelve, hogy holnap délután két órakor lesz a kivégzés. Nem tudtuk pontosan, hogy kiket, de tudtuk, hogy tizenhatot. Én előző nap láttam apámat, mert fölmentem a

községházához a túloldalra, és figyeltem, hogy meglátom-e. Valaki közölte, hogy kimentek a temetőbe sírt ásni. Hármat ástak ki. Az én apámat a nagy csoportban végezték ki. Egy szerdai napon délután, novemberben. Nyolcadikán.

Maga odament, a községháza udvarába belátott...

Én az utcán mentem, őket pedig a községházáról hajtották. Jöttek a temetőből már hazafelé. Mára kiásták a saját sírjukat, másnap meg végezték ki őket. Kilencen voltak kint ásni, ő volt a harmadik csoportban. Hármásával voltak kint a sírt ásni. Vitte a lapátot. A fal felől ment, én meg... Azt sajnálom... De nem mertem, mert félttem. Nem vettem észre. A tizenhat közül az én apám volt a legépebb, amikor mentek a kivégzésre. Volt, akit úgy húztak kifelé, annyira el volt gyötörve.

Maga akkor is látta?

Nem, csak az asszonyok mondták. Eljöttek hozzánk, anyámhoz a szerb asszonyok, akik látták, és vele közölték, de én is ott voltam. Mondták, hogy a legjobban nézett ki. Az asszonyok kiabáltak neki, hogy: „Ej, Ferčika, Ferčika, šta si uradio!” (Fercsi, Fercsi! Mit tettél!) Ő meg azt mondta: „Pozdravite mi moju porodicu.” (Üdvözlőjétek a családomat.) És akkor ott sírtak mindannyian.

Mi lett a tetemekkel?

Kivitték őket a gödrökbe. Ez már délután, olyan négy óra felé volt. De mi oda sem mehettünk ki.

Ez november nyolcadikán történt. A magyarokat január huszonkilencedikén hajtották ki. Ez alatt az idő alatt volt-e, aki kiment a temetőbe megnézni a tömegsírokat?

Kilopódkodtak egyesek, mert honnan tudtuk volna, hogy hány sír van, meg hova vannak elásva. A jó ég tudja már, hogy ki volt az, aki kimerészkedett. Azok talán, akik ott közelebb laktak. Nekem azt mondták, hogy az ötödik gödörben voltak. Volt amelyik gödörben csak egy vagy kettő volt. November tizenhetedikén volt az utolsó csoport kivégezve, akkor voltak a legtöbben, mert akkor már ki kellett tisztítani a börtönt. Én azután rá egy pár évre voltam kint autóval. Láttuk, hol vannak elásva. Megmondták, hogy ahogy mennek a Kálváriára ott van egy bejárat a temetőárkon keresztül, és ott jobbra, ott vannak a stációk. Ahol az kezdődik, ott voltak a sírok. Az első stáció és a bejárat között volt ott egy üres hely, és ott volt az első sír.

Hogyan került oda maga autóval?

Németországból jöttek a rokonaim, és velük. Megnéztük és mentünk onnan. Nem bántottak bennünket, nem szólt senki, amíg a temetőt jártuk.

A kivégzés után jött az elűzés. Azt hogyan élték át?

Én már akkor egy másik mesternél dolgoztam. Elszegődtem hozzá január elején. Munkába álltam, rendszeren. Egy szerb borbélynál. Mert hallotta, hogy harmadéves inas vagyok, és kellett neki a munkás. Üzent értem az egyik gyerekkel. Fizetést még nem kaptam, mert addigra kihajtottak bennünket. Tudtuk azt is, hogy ez lesz. Vasárnap még dolgoztam, nem szólt senki. Este döntöttek el, és hétfőn már hajtottak.

Ki volt még ezen a Latinkícón kívül, aki ott intézkedett a faluban?

Mind partizánok voltak, vidékiek, de nem tudom megmondani, honnan jöttek. Meg sok zsabylai civil is volt ott.

Tudták-e, maguk, zsabylai magyarok, hogy kik intézik a zsabylai népnek az ügyeit?

Hát a hatóság.

Név szerint? Személy szerint? Esetleg olyan zsabylai, akit korábról is ismertek.

Ez a Latinkic Ariško, ez itt volt nálunk. De voltak többen, civilek meg mások az egész Zsabyláról. De hogy kik, a jó ég tudja. Most már nem is emlékszek, de még akkor sem tudtam. Mi a szerb népek közül csak a szomszédokat ösmertük.

Amikor kezdődött a kitelepítés, ki szólt maguknak, hogy menni kell?

Jött egy partizán. De előzőleg jött ennek az Ariškónak az anyja vagy anyósa, nem tudom már, bekopogott már reggel öt órakor az ablakon. Anyám odament és kérdezi, hogy ki az. Azt mondja: „Ćuti! Nemoj glasno da govoriš. Spremi se, ako imate nešto kod nas da prenesite, jer čete biti danas isterani.” (Hallgass! Ne beszélj hangosan! Készüljetek, ha van mit áthoznotok hozzánk, mert ma ki lesztek hajtvva.) De már mi tudtuk vasárnap. Amikor én hazajöttem a borbélyüzletből. Akkor már délután egy órakor, ahogy elindultam, már jöttek a partizánok Becse felől. Hogy majd mi leszünk hajtvva. De már a csurogiak egy héttel előbb

el lettek hajtvva. Úgy, hogy mi arra már készek voltunk, hogy minket is ki fognak hajtvani. Úgy, hogy este már az egész szoba tele volt, össze volt rakva, voltak ott szomszédok... Reggel meg ez jelentette. Szóval pszichikailag mi már készen voltunk, hogy ki leszünk hajtvva. Na és akkor nekiálltunk és vittük át, ami volt ott. Új lószerszámot, az üstöt, mindenfélét, ami csak új volt: pányvakötelet¹⁷ ... Amit csak bírtunk, áthordtunk. Akkor már kezdett virradni, és akkor nem mertünk többet semmit vinni. Azt mondta: „Nemojte više doneti.” (Többet ne hozzatok.) De akkor még vittünk méterárut, ami csak volt elkészítve részünkre: elsőáldozási ruhánknak elő volt készítve szövet, meg minden. Amit csak lehetett, mindent átvittünk hozzájuk. De nem kaptunk semmit vissza belőle.

Fölkereste őket valaha is?

Én fölkerestem. Amikor kijöttünk a lágerből, elmentem és kérdeztem. A Gál Gyula bácsinál aludtam. Elmentem Zsabylára szombaton reggel, és hétfőn reggel jöttem onnan el. Ott voltam két napig. Elmentem hozzájuk, haza, és kértem tőlük, hogy mi van. Akkor kijött az öreganyó. Azt mondja, hogy elvitték a partizánok. Mindent. Azt mondja: meghallották, és elvitték. Hunnan vitték volna?! A fia vagy a veje volt az atyaisten a községházán! Amit ő mondott, az szent volt. Ez az Ariško. Mert annak a feleségét meg a két családját agyonütötték a razziában.

Hogy mert visszamenni Zsabylára? Hiszen meg volt tiltva!

Amikor kimentünk Gajdobráról¹⁸, én egyből elmentem Zsabylára. Fölültem a vonatra és elmentem Zsabylára. Tűzoltó sapka volt a fejemben. És be a Gál Gyula édesapjához. Gyula bácsi a magyar időben apámmal együtt szolgált a légvédelminél. A megfigyelőben, a selyemgyárban. Szegeden együtt voltak tanfolyamon. Én ezt tudtam, s hozzá mentem el. Nem ismert ő engem, de én mondtam, hogy ki vagyok, mi vagyok. Tudnék-e itt aludni? Azt mondja: lehet! Fogadott nagyon szépen, adtak vacsorát. Kérdezett, hogy miért jöttem, én mondtam, megnézni, hogy mi van a mi dolgunkkal, amit átadtam az öreganyónak, a szomszédba. Meg hogy mi van a házunkkal. Abba nem bírtam én bemenni se. Nem is akartam bemenni, mert már akkor hallottam, hogy be vannak költözve. Nem tudtam, kik, mái napig sem tudom. Megvolt még a ház, de most már másik van. Kettő van a helyére építve, mert a mi házunk két telken feküdt.

Ez negyvenöt melyik havában volt?

Júniusban. Gajdóbráról... De nem mindjárt! Mégsem, mert egy hetet vártam. Mert anyám is szabadult Kamendinből¹⁹. Ő ott dolgozott. Én meg a bátyám Újvidékről, húgom meg az öcsém Temerinből jöttek. Ott szedelőzködtünk össze. Beszélgettünk, ki menjen haza, és anyám azt mondja: Eredj te el! Ferit ne küldjük el, mert ő idősebb, nehogy letartóztassák, bosszút álljanak rajta. A húgod, az lány. Az öcsém még gyerek volt.

Amikor kihajtották magukat, hányan voltak a családban? Kit hova vittek?

Én és a bátyám mentünk Újvidékre a lágerba. Ő volt akkor tizenhat-tizenhét, én meg kettővel kevesebb.

Gyalogmenetben Újvidékre? [Mintegy negyven kilométer. - M.M.]

Igen. Csak Temerinben este megháltunk. Mert délután indítottak, két óra tájban. Addig szedtek össze, meg a névsort rendezték, osztottak be bennünket. Külön a férfiakat, külön a nőket. Amikor ez megvolt, akkor indítottak.

Magát is a férfiak közé?

Tizenhatodikban voltam. Elértünk Temerinbe, akkor már sötét volt. Az iskolában megháltunk. Éccaka. Tíz, tizenegy... éjfél tájban. A jó ég tudja, hány óra volt. Akkor jött egy másik csoport, benne anyámmal, meg az öcsém, meg a húgom. Ők Járeokra lettek hajtvva.

De maga nem látta őket!

Nem hát. Nem volt szabad. Nem láttuk mi egymást. Mindjárt, mikor behajtottak bennünket, akkor mindjárt: a férfiak ide, a nők meg ide. És kész volt. Mi csak láttuk, hogy mennek az úton. Az ablakon néztük az utat Temerinben, de bejöttek és elzavartak bennünket az ablaktól. Csak hallottuk, hogy mennek a kocsik, meg hallottuk a beszélgetést, zajongást, meg ilyesmit.

Édesanyja hány éves volt akkor?

Kilencszázháromban született. A húgom, Teréz harmincas, egy és fél évvel fiatalabb tőlem. Az öcsém, Sanyi, öt évvel fiatalabb.

Amikor szétengedték a lágert, akkor Gajdóbrán találkoztak. Honnan tudták, hogy oda kell menni?

Oda utaltak bennünket. A kommandó a lágertől.

Mondták, hogy menjünk az állomásra, mondták, hogy hova visznek.

Nem is tudta, hogy a család többi tagját ott meg fogja találni?

Nem! Azt sem tudtuk, hogy szabadok leszünk. Mert amikor én az alagútban dolgoztam - mi Čortanovcinál az alagútba voltunk beosztva²⁰ -, s mikor ott leváltottak bennünket, akkor azt mondták, hogy szabadok leszünk. Mert akkor már állt a Petőfi brigád, s a parancsnoka követelte, hogy az összes magyart engedjék szabadon. Megtudták, hogy mi lágerban vagyunk, mi zsabyaiak és csurogiak. És akkor minket szabadon kellett engedni.²¹ És akkor gyűjtöttek össze minket, mert Mitrovicán is voltak dolgozni sokan, magyarok, a vasúton, zsabyaiak meg csurogiak, meg voltak sokan másfelé: tízen itt, húszan ott. Mindenfelé. Újvidéken a selyemgyárban gyűjtöttek össze mindannyiunkat. Mikor összejöttünk, bevagoníroztak bennünket és Gajdóbrára irányítottak. Gajdóbrán a német házakba szétosztottak bennünket. De amikor mi ideértünk, akkor már a húgom és az öcsém Temerinből itt voltak. Anyám meg csak egy hétre rá jött meg Kamendinből. Így szedelőzködtünk össze Gajdóbrán.

Hogyan került a húga meg az öccse Temerinbe?

Nem Temerinbe, Járeokra. Amikor szétengedték a tábort, akkor hozták őket Gajdóbrára.

Édesanyja hogyan került Kamendinbe?

Elvitték oda Járekról répát egyelni. Onnan sok nő vittek szertesét. Amikor kiszabadultunk, akkor hozták őket is oda, Gajdóbrára.

A családból tehát Járeokra került az édesanyja, a húga, meg az öccse. A húga harmincas, az öccse harmincnégyes. Ez a két kiskorú tehát ott maradt mindenki nélkül Járekon?

A szomszédság törődött velük. Meg rokonok. Én meg végig a bátyámmal voltam. Ő ma Németországban él. Ötvenhat óta. Összeházasodott akkor egy német nővel. Itt találta, Dunacsében. Mert amikor Gajdóbráról kijöttünk, eljöttünk ide. Akkor még a Dungserszkinak²² megvolt az itteni földje. Kellettek nekik a munkások, mert a németek el voltak innen hajtvva, a szlovákok meg nem akartak dolgozni, mert tele voltak német dolgokkal. A munkás meg kellett a Dungserszkinak, eljött Gajdóbrára és keresett munkásokat. Ott ő megegyezett: az Uprava narodnih dobara²³ engedélyt adott, hogy

eljöhetünk ide. Akkor ő adott alánk szekereket, s amennyi jelentkező volt, áthozott bennünket ide. És az üres német házakba letelepítettek bennünket. Kezdtünk dolgozni, kaptunk már napszámot. Kaptunk hetenként egy kiló húst családonként és tíz dinár napszámot, akkor már kezdtünk föléledni. Én nem dolgoztam csak egy hétig, még annyit sem, mert nem volt borbélyuk a faluban, én meg az voltam, kitanultam már akkor. Volt már négyévi szakmai gyakorlatom.

Ezt a házat hogyan szerezte?

Vettük, közösen a feleségemmel. Megnősültem, de beteg voltam. Hosszú mese ez. Tüdőgyulladás kaptam. A lágerban szívtágulást.

Ugy, hogy katona sem voltam. Amikor kijöttünk ide,

ötvenben mellhártyagyulladást kaptam, utána a tuberkulózist és egészen hatvankettőig kínlódtam, többet betegszabadságon, mint dolgoztam. A földműves-szövetkezet fodrászatában. Ötvenkettőben letettem a mestervizsgát, hatvankettőben meg teljesen abbahagytam a szakmát. Mert a betegsegélyező által felajánlották, hogy változtassak szakmát, mert a borbélykodás nekem ártalmas. Megtiltották a szakmám gyakorlását. A betegsegélyező terhére átképeztek, két éven át, kereskedőnek. Már harminchét éves voltam. Nézegettem a Magyar Szó párkereső rovatát, itt találtam a feleségemet. Egy zombori özvegyasszonyt. Egy gyereke volt, édes gyerekmeként neveltem. Nagyon szeretik egymást. Ő Debrecenben él. Huszonnyolc évet éltünk együtt a feleségemmel, a házban sokat dolgoztunk. Meghalt a feleségem. Mert beleesett a szövőgéphez, megütötte a mellét és néhány év múlva kijött rajta a mellrák.

¹ Čelarevo

² A királyi Jugoszláviában a szerb tannyelvű iskolába kényszerített magyar gyerekek az első osztály előtt egy évet előkészítőbe jártak, hogy legalább valamelyest értsék a szerb nyelvet. Ezért némelyek már az ötödik évtől kezdték a tanulást.

³ Járatosak

⁴ A karácsony köszöntésének jellegzetes formája. A zsablyai szerbek és magyarok között eléggé szigorúan vették. Olyannyira, hogy sértő volt, ha valamelyik szomszéd gyerekei nem mentek karácsonyt köszönteni, abból számonkérés lett. A gyerekek az ablakok alatt, a maguk nyelvén karácsonyi énekeket adtak elő, de a nagyobbak még csárdásztak, illetve kóloztak is. A házigazda gazdagon megvendégelte a kóringyálókat. Hasonló szokás élt a szomszédos Csurogon is.

⁵ Valódi neve Stevan Divin, a zsablyai partizánosztog parancsnoka volt. Részletesen lásd a bevezető tanulmányban. A Babo jelentése: atyus.

⁶ Sajkásgyörgye, Đurđevo

⁷ A titói korban az ilyen események helyét emlékművekkel jelölték meg, amelyeket a szabadságért folyó küzdelem kegyhelyeként tartottak számon.

⁸ A Bácsér - Jegricska - Zsablyánál meglehetősen kiterjedt mocsaras területen ömlött a Tiszába.

⁹ A kutatók nem tisztázták még egyértelműen, hogy csakugyan volt-e valami hasonló tervük a partizánoknak. A későbbiek során a jugoszláv történészek a magyar hatóságok propagandafogásának minősítették az állítást. Amikor azonban a fegyveres ellenállás szervezését taglalják, akkor határozottan bizonygatják, hogy minden alkalmat kihasználták a fegyveres ellenállás szervezésére, a magyar fegyveresek és a közigazgatási alkalmazottak, a gazdag magyarpártiak orvul történő likvidálására. Dr. A. Kasaš: Mađari u Vojvodini 1941-1946 c. könyvében szintén foglalkozik a histériakeltés és a partizánok által ekkoriban elkövetett orvtámadásokkal, s emlegeti az e támadások során, 1941 decembere végén Zsablyán és környékén leölt magyar fegyvereseket. Ugyancsak foglalkozik azzal a kérdéssel, hogy a partizánok egy tartományi döntés értelmében a Sajkás-vidéket jelölték ki a fegyveres felkelés központjává, ahol koordinálatlan közlekedhetnek a bánsági, a szerémségi és a bácskai fegyveresek.

¹⁰ A zsablyai razzia 1942. február 6-án kezdődött, majd néhány nap múlva kiterjesztették a Sajkás-vidék más községeire is, de Óbecsére és Szenttamásra is. A tisztogatási akció az Újvidéken, január 21-én kezdettel ért véget január 23-án. A negyvenkettes és a negyvennégy-negyvenötös razzia közötti különbség lényege abban van, hogy az előbbiről a budapesti hatóságok már néhány nap múlva nyilatkoztak, majd később felelősségrovonást is levezettek, az áldozatok számát rögzítették, sőt még kárpótlást is megszavazott a magyar parlament az áldozatok hozzátartozóinak, az utóbbiról azonban Belgrád mind a mai napig nem nyilatkozott. Eléggé jellemzőnek mondható e tekintetben, hogy az újvidéki razzia miatt, már öt nappal annak vége után egy tiltakozó küldöttség kereste fel Török László gazdasági tanácsost - idézi dr. A. Kasaš említett tanulmánykötetének a 90. oldalán.

¹¹ A földművesek felvilágosítását szolgáló, az egész Magyarországot behálózó mozgalom

¹² A Jugoszláv Kommunista Párt ifjúsági tagozatának a tagja.

¹³ Sátoraljújhelyen internálótábor volt, ahova a Délvidékről szerbeket is deportáltak. 1944. március 22-én a foglyok fellázadtak, s a meglehetősen kilátástalan és katasztrofális kimenetelű vállalkozásban a zendülők tömege áldozatul esett.

¹⁴ Bárányprem mellény.

¹⁵ Vádoltak padján.

¹⁶ Súlyosan vádolják.

¹⁷ A magas teherrel megrakott szekér rakományának a lekötésére szolgáló kenderkötél. Rudalló kötél.

¹⁸ Szépliget.

¹⁹ Birtok a temerini határban, Szőreg - Sirig - mellett.

²⁰ Az Újvidék-Belgrád közötti vasútvonal Čortanovci helységeknél alagúton halad át. A háború végén megrongálódott, s a kényszermunkára terelt magyarok egy része ennek javítását végezte.

²¹ Az állítás bizonyára nélkülöz minden alapot. A Petőfi brigád parancsnoksága ugyanis a Tito iránti feltétlen hűségéről ismert. Más forrásokból tudni, hogy a zsablyai, csurogi és mozsori magyar brigádtagokat, felsőbb utasításra, még a brigád alakulási folyamatában kiválogatták a többiek közül, lefegyverezték őket és fegyveres őrizet mellett Újvidékre szállították, ahol a dohánygyár - más néven Monopol - udvarában külön tortúrának vetették alá őket. Éppen azért, hogy eszükbe ne jusson tiltakozni amiatt, hogy a falu többi magyar lakójával mi történik.

²² A Dungszerziak a leggazdagabb bácskai birtokosok, igazi nábobok voltak. Dunacsében volt az egyik ág birtoka, kastélya, mezőgazdasági feldolgozóipara.

²³ Az elmenekült vagy kiirtott lakosság vagyonát kezelő állami igazgatóság. Szó szerinti fordításban: Népvagyonkezelő Igazgatóság.

Egymás után két razzia

Zsablyán kétszer volt véres razzia, két alkalommal folyt népirtás a XX. században, mindkettő a negyvenes években, mindkettő faji alapon, mindkét alkalommal egy vagy több nemzet ellen követték el. Az éppen hatalmon levő irtotta az elnyomottat.

Az első razzia 1942-ben zajlott le, ezt a magyar hatóságok végezték, s elsősorban a szerb lakosság esett áldozatul. Ártatlanul és tömegesen. A második 1944. október 23-án kezdődött és akkor ért véget, amikor 1945. január 29-én a maradék magyar lakosságot kiűldözték. A magyarok üldözése azonban ezután is folytatódott, de már nem Zsablyán. Ennek a razziának tehát elsősorban magyarok lettek az ártatlan áldozatai. A németek zöme ekkorra elmenekült. Az ő gyászos történetükkel csak érintőlegesen foglalkozunk. Sem az elmenekült németekével, sem a kevés számú ittmaradtakéval. Róluk külön monográfia jelent meg, amelyből kötetünk csupán egy kicsi részt idéz magyar fordításban. Úgyszintén nem foglalkozunk részletesen az 1942-es razziával azon egyszerű oknál fogva, hogy ennek ténymegállapításai jórészt minden részletében ismertek, legfeljebb az objektív konklúzió hiányzik még. Ezt akkor lehet levonni, ha a két periódust és annak eseményeit, valamint következményeit egybevetjük.

Az eseményeket tehát két periódusra, az áldozatokat két csoportra lehet osztani. Lényegében ezt így kezelték a történészek kezdettől fogva. Az első periódus 1941 áprilisától, a honvédek bevonulásától számítódik és 1944 szeptember-októberéig, a német lakosság nagy részének elmeneküléséig, illetve a partizánok érkezéséig tart. Az ekkor esett áldozatok túlnyomó többsége szerb volt, de ekkor irtották ki a zsablyai zsidókat is, akiknek az összlétszámát egy 1941-es összeírásakor 25-re teszik. Ebben a periódusban is estek áldozatul magyar és német részről is, nevezetesen azok a rendfenntartók és honvédek, akik a partizánok fegyveresei által indított ortvámadások során veszítették életüket.

A második periódussal és az ekkor esett áldozatokkal senki hivatalosan nem foglalkozott 1990-ig. A második periódusban teljesen eltűntek a faluból a németek és a magyarok. A németek nagy hányada elmenekült, a maradékot elűldözték. A magyarokat tömegesen kivégezték, a maradékot szintén elűldözték. A mi kutatásunk erre a periódusra és a magyar áldozatokra korlátozódik. A két vérengzés természetesen nem csekély szálon egybefügg, mindkettőnek voltak előzményei, s a második vérengzés az

elsőre adott mérhetetlen bosszú következményeként könyvelhető el. Lényegesnek tekinthető az a különbség, amelyet újólaj említünk, mert súlyos következményekkel járt a zsablyai és a délvidéki magyarság életében, nevezetesen az, hogy ezt a másodikat 1990-ig úgy kellett tekinteni, mintha nem is lett volna. S még egy nagy különbség: az első periódus áldozataival foglalkozott mind a magyar, mind a szerb-jugoszláv állam, a másodikkal egyik sem.

Az első razzia előzményeként az 1990-ig terjedő korszakban a kutatók a fasisztának minősített Magyar Királyság államigazgatásának a hitleri fajelméletre alapozott gonosz szándékát említették. Azt, hogy az itteni vidéket mindenáron magyarosítani akarták, s eközben nem átallozták irtani a más, elsősorban a szerb népet, de természetesen - a már említett hitleri fajelméletet elfogadva -, a többi, alacsonyabb rendűnek minősített népet, elsősorban a zsidót. Nyomban leszögezhetjük, hogy a második razzia ugyanilyen elképzelések miatt történt, azzal a csekély különbséggel, hogy a nemzeti gyűlölködést, az idegen nemzetek irtását a nemzetköziség és az osztályharc, valamint az igazságtétel leplével igyekeztek fedni. Ám a lóláb hosszan kilógott. A vérengzés ugyanis a katonai közigazgatás tartama alatt zajlott le, amikor is - mint a katonai közigazgatásról kiadott titói rendelet tartalmazza: "minden hatalom a hadsereg kezében összpontosuljon".¹ Ivan Rukavina tábornok, a terület katonai parancsnoka egyik utasításában világosan kimondja, hogy biztosítani kell a vidék szláv jellegét.²

A második razzia indokaként az első és a honvédségnek a bevonulástól kezdődően elkövetett tetteit szokták sablonosan emlegetni. Az indoklás egy része nélkülöz minden alapot. A honvédség ugyanis a bevonuláskor Zsablyán nem követett el semmi hasonlót. Sem az erre vonatkozó, 1946-ban kötetben kiadott hivatalos közlemény³, sem a későbbi, már tudományos igényvel készült kiadványok, tanulmányok nem tesznek említést zsablyai atrocitásokról a honvédség érkezése idejéből. A véres leszámolások akkor kezdődtek a faluban és a határában, amikor a Jugoszláv Kommunista Párt felhívására a zsablyai kommunisták is elkezdtek a gabonagyújtogatást.

A magyarok háborús bűneinek feltárására írt fent említett könyv a bácskai és a baranyai - drávaszögi - részek szerb és zsidó áldozatainak névsorát tartalmazza, ám sem a bevonuláskor, sem az azt követő első hónapokban elesett áldozatok között egyetlen zsablyairól sem tesz említést. Az áldozati névsorokat anélkül közli, hogy nemzetiségek szerint szétválasztaná. Az áldozatokat többféle csoportba osztva sorolja fel a

kötet. Az 1942. január hatodikán elkezdett zsabylai razzia áldozatai között 577 nevet említ. Rajtuk kívül huszonkilenc zsabylai áldozatot találunk még név szerint felsorolva az Armija⁴ címszó alatti csoportban, s még egyet-egyet, aki lágerban és kényszermunkán halt meg, valamint még egyet, akit „a nem tömegvérengzés áldozatai” csoportban említ. Ez összesen 609 áldozat. Mint a másutt közölt táblázatból látható, Zsablyának ekkor összesen 5225 szerb nemzetiségű és 25 zsidó vallású lakosa volt. Tehát annak a két nemzetnek, amely közül ezek az áldozatok kikerültek, az összlétszáma 5250 volt. A zsidókat teljesen kiirtották ekkor, a szerbek közül pedig áldozatul esett majdnem minden tizedik polgár. Összehasonlításképpen: mint másutt idézzük, Zsablyának az 1941-es népszámlálás szerint 1969 magát magyar nemzetiségűnek valló lakója volt. A név szerint ismertek száma a kivégzettek között 190, a járeki táborban meghaltaké 45, összesen tehát 235. Áldozatul esett tehát több mint minden nyolcadik magyar. Ehhez egy fontos megjegyzést kell fűzni. Azt ugyanis, hogy a negyvenkettes razzia vétkesei a német lakossággal és a magyar hatósággal mind elmenekültek. Maradt és lakolt a vértlen és védtelen tömeg.

A. Kasaš sem talált olyan áldozatra, aki a bevonuláskor vagy az azt követő hónapokban esett volna el.⁵

A faluban a véres terror 1941 nyarán kezdődött a gabonagyűjtogatással. Ezekkel bőven foglalkozik Đorđe Vasić Hronika o oslobođilačkom ratu u juđno Bačkoj⁶. Alább az eseményeket ennek alapján ismertetjük.

A Jugoszláv Kommunista Párt májusban Zágrábban tanácskozást tartott, amelyen kiosztotta a háborús feladatokat.⁷ A Vajdaságból Đarko Zrenjanin tartományi párttitkár vett rajta részt, s nem sokkal hazatérte után Nagybecskerek mellett tanácskozást tartott az elérhető társaival, s eldöntötték, hogy titokban megkezdik a fegyveres felkelés előkészületeit, megalakítván a JKP vajdasági katonai bizottságát. Június 18-án ugyancsak Nagybecskereken hasonló bizottságot alakítottak bácskai és szerémségi illetőséggel. Később már diverzáns csoportokat is létrehoztak. Nem csupán kommunisták szervezkedtek azonban, derül ki a zsabylai kommunista szerbek egyik legismertebb későbbi vezetőjének, Danilo Kekićnek egy rövid, a könyvben idézett nyilatkozatából.⁸ Eszerint létezett egy angolbarát csoport, amelyet Kosta Kojinski, Katić esperes és Jovanović orvos irányítottak. A magyar visszacsatolást ellenző két irányzat nem tudott egyezsége jutni, már a rendelkezésekre álló fegyverek elosztásában sem, emiatt nem jött létre együttműködés. A zsabylai ifjúkommunisták a szétzüllött jugoszláv hadsereg eldobált fegyvereiből tíz puskát és

ugyanennyi kézigránátot gyűjtöttek be maguknak. Ez idő tájt - a pontos dátumot a könyv nem idézi - megalakult a dél-bácskai partizán osztagok parancsnoksága, Ljubiša Protićnak, a jugoszláv hadsereg volt századosának a parancsnoksága alatt. Ezt követően több mérnök, volt tiszt és a Kommunista Párt tagjai elkezdtek gyártani a diverzáns tevékenységhez szükséges anyagot, elsősorban robbanó és gyújtó anyagot. Ez utóbbit a gabona gyűjtogatására szánták. Ugyanakkor kezdték felerősíteni a propagandatevékenységet, többek között Lenin szövegeit terjesztve. Kiadták az utasítást, hogy a partizán osztagok akár már két-három emberből is megalakíthatók. A propaganda hatására a beszervezettek mindannyian vakon hittek abban, hogy a Szovjetunió heteken belül győzni fog és akkor akcióba lépnek ők is. Ez a balga hit tette türelmetlenné és vakmerővé a fegyveres ellenállásra készülő szerbeket, s ennek estek sokan áldozatául, hiszen a magyar állam szervei, elsősorban a fegyveres rendfenntartók és a hadsereg tagjai, ekkor még teljes erejükkel le tudtak csapni az állami rendet veszélyeztetőkre. A kommunisták pedig egymás között a szovjet ejtőernyősök érkezéséről mint kész tényről beszéltek.

A JKP mindössze néhány nappal a Szovjetuniót ért támadás után már kiadta a felkelésre szóló felhívását, ami Sonja Marinković⁹ közvetítésével egy-két nap múlva eljutott a vajdasági kommunistákhoz is, s ennek nyomán a bácskai szervezetekben kezdeni kellett a gabonagyűjtogatást. A földdel is rendelkező bácskai ellenállók között azonban komoly egymás közti leszámolásokra vezetett az utasítás, mert sokan tartották súlyos bűnnek a gabonaasztagok felgyűjtását, ami azonban csépléskor mégis megkezdődött.

„A zsabylai járásban is volt partizán osztagparancsnokság. Parancsnoka Stevan Divnin Baba, politikai komisszára pedig Molnár Gyula... A parancsnok helyettese Branko Stojkov Čoban. Zsablyán mintegy húsz tized létezett, köztük sok pártönkívüli. A tizedeknek mindössze 10 puskájuk és 10 kézigránátjuk volt. Katonáságot kiszolgált fiatalok folytattak oktatást.”¹⁰ A magyar hatóságok azonban eléggé hamar a nyomukra jutottak mind a gyűjtogatóknak, mind a párt tartományi vezetőinek és 1941 nyarán sokat közülük letartóztattak. „Amikor 1941 őszén és 1942 telén lebuktak Ćirpanov, Zličić és Šokica”¹¹ valamint a JKP és a tizedek más SKOJ-tagjai, sok katonai tized ezzel magától szétverődött, szétesett vagy egyszerűen megszűnt.”¹² A JKP Politbüroja 1941. július 12-én adta ki a felhívást az általános népfelkelésre, amelynek harcmódja a partizán diverziókban nyilvánul majd meg. A felhívást nem fogadták a párttagok

osztatlan egyetértéssel, a zsablyai járás egyik vezetőségi tagja ellenvéleményét fejtette ki. Ő is elsősorban a gabonagyűjtogatást tartotta elfogadhatatlan módszernek.

A csendőrség már június 26-án jelenti, hogy a kommunisták valamire készülnek. A hatóság szigorú rendeletben kötelezi a kalászos gabona aratására készülöket, hogy a munkát minél előbb végezzék el, mert tartanak a gyűjtogatásoktól. A csendőrség közvetlen értesüléseket szerez arról, hogy a gyűjtogatók milyen módon szándékozzák lángra lobbantani a búzakereszteket, a gabonaasztagokat és a cséplőgépeket. Nagyméretű gyűjtogatás be is következett néhány délbácskai helység határában, köztük a zsablyaiban. Július 24-én kigyulladt a cséplő Đoka Solarić udvarában, két napra rá pedig Petar Murgaševében. Mintegy húsz ilyen gyűjtogatás történt a vidéken. A tetteseket akkor nem érte bántódás, nem sokkal később azonban majdnem valamennyiük lelepleződött, bíróság elé állították őket és többségüket halálra ítélték.¹³ Az első halálos ítéletet a hadbíróóság augusztus 2-án mondta ki az újvidéki Živko Radovanovića. A kötél általi kivégzést azonnal végre is hajtották rajta.

Forrásunk szerint a nyomozás során gyanúba keveredettek köre igen nagy volt, ezeket sorra tartóztatták le. Újvidéken, Óbecsén, Földváron, Boldogasszonyfalván, Zsablyán, Csurogon, Titelen, Kabolban, Sajkásszentivánon összesen mintegy 800-850 személyt tartóztattak le, akik valamennyien vagy a JKP tagjai voltak, vagy annak az utasításai szerint eljárva valamiképpen kapcsolódtak a fegyveres ellenálláshoz és a diverzáns akciókhoz, a gyűjtogatásokhoz.

A letartóztatásoknak az lett a következménye, hogy a kommunista szervezkedés le lett fejezve, alig maradt a vezetőségből, aki még intézkedhetett. Kettő közülük - a SKOJ újvidéki vezetőségének két tagja, Đorđe Zličić és Kosta Šokica keresték a kapcsolatot társaikkal és október 18-án elindultak Újvidékről Zsablya felé, de útközben, Boldogasszonyfalvánál járőrökkel találkoztak, s ezek igazoltatni akarták őket, ők azonban igazolvány helyett fegyvert rántottak, elvették a kéttagú járőrtől kerékpárjaikat s ezen Zsablya felé menekültek. A falu után újabb járőrbe ütköztek, s az eset megismétlődött, de itt már tüzeltek a járőrre. Egyiküket lelőtték, a másikat megsebesítették. Tovább indultak Sajkásgyörgye felé, de Šokica visszament, hogy a lelőtt rendőröktől összeszedje fegyvereiket. Nem vette észre, hogy egyikük még él. Az rálőtt és halálosan megsebesítette, de később maga a rendőr is belehalt sebesülésébe.

A nyár folyamán a nagy lebukások miatt a JKP felsőbb vezetői elhatározták, hogy óvatosabbnak kell lenni, ideiglenesen fel kell függeszteni az ellenállás ilyen

módszerét, ám ez az utasítás nem jutott el a zsablyaiakhoz. Ők kivonultak a zsablyai rétben található, a sok vízelvezető csatorna és vizes-nádas terület miatt nehezen megközelíthető tanyákra. Itt már októberben átéltek egy tűzharcot, de nem érte őket veszteség. Átmentek egy másik tanyára, ahol tervszerűen fogadták a bánáti oldalról az összekötőiket. A tanyákra egyre többen húzódtak be, forrásunk név szerint 25 zsablyait említi közülük.¹⁴ Sajkásgyörgyén, szintén tanyákon - a helyi görögkatolikus papnak, Böszörményi Mihálynak a tanyáján -vesztegeltek, illetve élték a tabori életüket. Egyébként igen gyakran jöttek-mentek a Tiszán át, s egy ilyen alkalommal, Molnár Gyula komisszár lelőtt egy német határőrt. Decemberben a zsablyai rétben Pustajić Gavra tanyáján együtt tartózkodtak a zsablyai, a boldogasszonyfalvi, a csurogi és a sajkásgyörgyei partizán osztag fegyveresei. Szabályos katonai rendben, politikai és harci előkészületeket tartottak. Korábban kísérletek történtek, hogy valamennyien átkeljenek a Dunán, a Szerémségbe. Ez sem sikerült. A rejtőzködőket - a szokásos fegyverforgatási gyakorlatok és Molnár Gyula ideológiai tanfolyamai ellenére a tétlenség gyötörte. Többek között az emésztette őket, hogy mikor kezdődik már a Szovjetunió várt győzelme. Helyzetüket súlyosbította, hogy nem tudtak kapcsolatot teremteni Svetozar Marković Tozával, a párt tartományi szervezőtitkárával, hogy utasításokat kapjanak a további tevékenységre vonatkozóan.

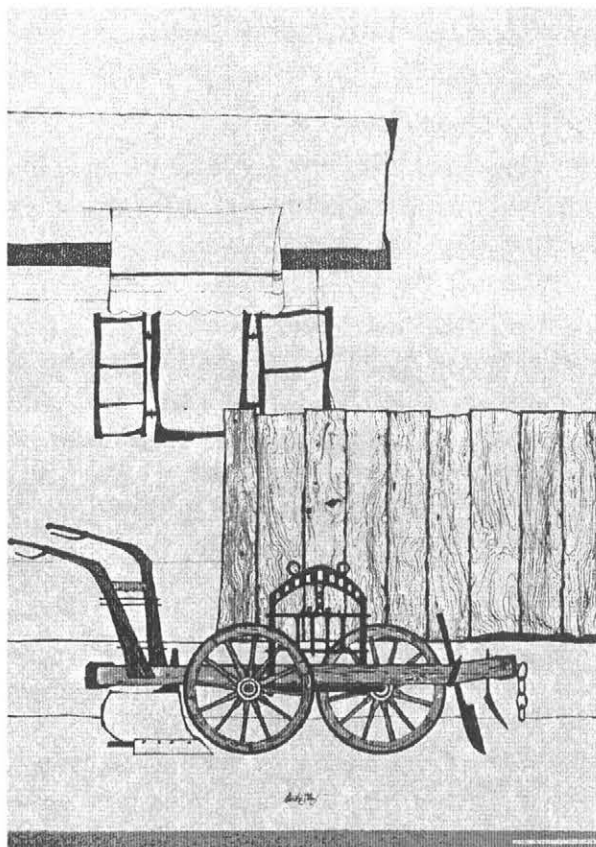
E vívódások közepette, 1942. január negyedikén a magyar fegyveresek rajtaütöttek a tanyán rejtőzködőkön, akik akkor mintegy negyvenen voltak a Pustajić tanyán. A parancsnokuk éppen nem volt ott, ezért a parancsnokságot átvette Molnár Gyula. Utasítása szerint tűzközelbe kellett engedni a csendőröket, s ekkor zárótűzzel fogadni őket. A terv nem egészen sikerült az egyik partizán türelmetlensége miatt, aki időnap előtt tüzelte. A csendőrök bizonyos távolságban leálltak és körülvették a tanyát. A bennlevőknek azonban sikerült kihúzódnuk, és a korábban kiásott lövészárkokba vetették magukat. A csendőrök között volt két lovas csendőr is, egyikük lovát kilőtték, a másik azonban benyargalt Zsablyára, s onnan nyomban szervezték az erősítést. Az haladéktalanul indult is Újvidékről, Zentáról, Szabadkáról és Kiskunhalasról. Ez már nem egy-két diverzáns lövöldözése volt, hanem tűzharc, amiben tizenegy csendőr elesett.

A délután folyamán köd ereszkedett a tájra, és ennek leple alatt sokaknak sikerült kimenekülniük a gyűrűből, de sokan el is estek. Szombathelyi Ferenc vezérkari főnök még aznap értesítést kapott az

eseményekről, s elrendelte, hogy Feketealmay Czeydner Ferenc, a szegedi V. hadsereg parancsnoka álljon a tisztogatási akció élére. A belügyminiszternek küldött jelentésben az áll, hogy a konfliktusban 40 partizán vett részt, közülük nyolc elesett, hármat elfogtak, sokan megsebesültek. Másnap, január ötödikén Zsablyán elkezdődött a tisztogatás, a razzia. Feketealmay Czeydner a végrehajtással Deák Lászlót bízta meg.

Ennek az eseménynek a szörnyőségei szolgáltattak okot a másfél évvel későbbi hasonló véres megtorlásra, ami azzal végződött, hogy minden zsablyai magyart háborús bűnössé nyilvánítottak, és mindenkit közülük, aki túlélte az 1944. október 23-án kezdődő véres bosszút, azt 1945. január 29-én mindenétől megfosztva örökre kitiltották Zsablyáról.

Ez a rendelet még mindig hatályos.

¹ A rendelet magyar szövege megjelent Josip Broz Tito összegyűjtött műveiben (24. kötet), Forum Könyvkiadó, Újvidék, 1988.

² Ivan Rukavina 1944. október 22-én kiadott rendelete.

³ Zločini okupatora u Vojvodini 1941-1944, Saopštenja o zločinima okupatora is njihovih pomagača u Vojvodini, 1941-1944. Knjiga 1, Bačka i Baranja, Novi Sad, 1946 godine. A kiadó megjelölése nélkül jelent meg a könyv, a bevezetőkben azonban valószínűsíthető, hogy a háborús bűnösök és bűncselekmények felkutatására kinevezett állami bizottság közreműködésével és jóváhagyásával adták ki.

⁴ Újvidéken a Halpiac és a Törvényszék épülete mellett volt a helyőrség parancsnokságának az épülete, itt székelte a katonai parancsnokság a korábbi időkben is, s a helyi köznyelv az épületet Armija néven ismerte. Itt székelte a magyar kémelhárító, ide hozták a Szovjetunió 1941. július 22-én bekövetkezett megtámadása után azokat a gyanús személyeket, akiket a szovjetek pártolásával terheltek, elsősorban a kommunistákat. A vallatások során sok halálos áldozat esett, a gyanúsítottak közül sokat bíróság elé állítottak, elítéltek és ki is végeztek.

⁵ Aleksandar Kasaš: Mađari u Vojvodini 1941-1946, Filozofski fakultet u Novom Sadu, Odešak za istoriju, Novi Sad, 1996.

⁶ Vojvodina u borbi, serija Hronike regiona, Savez udruženja boraca NOR SR Srbije za Vojvodinu, Novi Sad, 1969.

⁷ Ekkor még életben volt az 1939. augusztus 23-án Moszkvában aláírt német-szovjet megnevezési szerződés, amelyet a két fél a nyilvánosság előtt kölcsönösen tisztelőben tartott. Emiatt más országok kommunista pártja, így a JKP is, ennek szelleméhez tartotta magát, nem lépett fel tehát Hitler ellen, így Jugoszlávia lerohanása teljes zűrzavart váltott ki a pártban és tagjai között.

⁸ A londoni emigrációba menekült jugoszláv királyi kormánynak nyomban az ország lerohanása után megalakult az illegális, a németekkel szembenálló hadserege, Draža Mihajlović tábornok irányítása alatt. Ezeket nevezték csetnik hadseregnek, nekik a Délvidéken is voltak híveik, de ők később itt marginalizálódtak, a háború után pedig a kommunisták legádázabb ellenségeinek számítottak. A jugoszláv kommunisták csak a Szovjetunió július 22-i megtámadása után fordultak szembe nyíltan Hitlerrel és államával.

⁹ A kommunisták egyik kiemelkedő vajdasági vezetője.

¹⁰ l.m. 64.o.

¹¹ Valamennyien a JKP tartományi vezetői.

¹² u.o. 67.o.

¹³ u.o. 78.o.

¹⁴ u.o. 135-136.o.